

הרב עזריאל ליכט
- מרצה בחוג לתנ"ך -

התאמה בין פשוטו של מקרא לבין ההלכה בעניין

"מצוות מצה כל שבעה"

ידוע, שמצוות מצה בליל ט"ו בניסן - חובה, ובשאר שבעת ימי חג המצות - "רשות"¹. מה משמעותה של "רשות" זו, האם הקב"ה חפץ שנאכל מצה כל ז' רק שלא חייב אותנו בכך, או שכלל לא אכפת לו אם נאכל מצה או מאכלים אחרים ובלבד שלא יהיה בהם חמץ?

וזה לשונו של רבנו חזקיה בר מנוח² על הפסוק: עד יום האחד ועשרים לחדש: פרש"י, למה נאמר? והלא כבר נאמר: 'שבעת ימים' לפי שנאמר: 'ימים' - לילות מניין? ת"ל 'עד יום האחד ועשרים'.³ | וקשה | היאך מצינו למימר 'לילות מניין' הרי לעיל כתוב 'מיום הראשון עד יום השביעי' ואפילו לילות משמע? אלא, על-ידי דוחק יש לומר: יש לך דברים שמקבלים שכר בעשייתן ועונש⁴ כשאיך עושיין אותן כגון מצה בלילה הראשון, ויש לך דברים שאיך מקבלים שכר בעשייתן ולא עונש⁵ כשאיך עושיין אותן, כגון מצה מליל ראשון ואילך, ומ"מ "מצות תאכלו שבעת ימים" כתיב, כלומר אם אכל מצה כל שבעת הימים מכל מקום קיים הוא הפסוק הזה של שבעת ימים מצות תאכלו. לילות מניין, כלומר אם אכל כל שבעת הלילות מצה מניין שקיים הוא את הפסוק, ת"ל עד יום האחד ועשרים" עכ"ל מפירושו אפשר להסיק: (א) מצוות מצה כל ז' (להלך בקצור: ממכ"ז) היא מן הדברים "שאיך מקבלים שכר בעשייתן ולא עונש כשאיך עושיין אותן. (2) הגדרת מצוה כזאת היא "קיום הפסוק".⁶

1. רש"י לשמות יב:ט"ו ושו"ע או"ח תע"ה ס"ז.
2. חזקוני על-התורה מהדורת שעוועל שמות י"ב:י"ח.
3. לשון רש"י מעתק מהמכילתא כאן.
4. נ"א: ולא עונש.
5. נ"א: ועונש.
6. ובדומה לכך הגדיר זאת ערוך השולחן לאו"ח ס"ס תע"ה: "... אין זה מצוות-עשה אלא רצון ה'. וע"ע בדבריו ליו"ד רצ"ב ס"ד.

שיטת החת"ס-סופר⁷

החת"ס, אחרי הביאור דברי החזקוני הנ"ל, כתב: "... וכבר עשיתי לו סימוכין בחדושי". וז"ל מסקנתו שם⁸: "נהי דקיי"ל דששה ימים רשות חוץ מלילה ראשון, מ"מ נהי שאינו נענש אם לא אכלו מ"מ יש לו שכר⁹ אם אכל מצה ביום ובלילה (ע"ש בחזקוני) ולולי זה לא ידעתי לפרש הנך קראי". ובחדושו לסוגיית מי פרות¹⁰ הסיק וז"ל: בכל יום יש מצוה לאכול מצה אלא שאינו נענש אם לא עשאה... והיינו: שבעת ימים תאכל מצות - דאיכא מצוה עכ"פ".

מדבריו יש להסיק: (א) יש לו שכר (בנגוד לחזקוני⁹).
(ב) אי אפשר לפרש כהלכה פשוטי המקראות ללא קבלת דברי החזקוני.¹⁰ א', ב'

-
7. חדושו לכו"ד קצ"א בד"ה ומ"ש תוס'.
  8. למסכת פסחים (שנת תקנ"ו) דף ה. סד"ה אתקש.
  9. נראה דחת"ס חולק במקצת על חזקוני. דלחזקוני - אין שכר, ולחת"ס יש שכר, ויש לישב: דלחזקוני אין שכר כמצוות-עשה אבל פשיטא שהמקיים את רצון התורה - נשכר.
  10. חת"ס על סוגיות (ירושלים תרנ"ג) דף ס"ט ע"א.
  - 10א. ומה שכתב לסתור החזקוני מברייתא פסחים ל"ו "מכאן ואילך לושי לי בדובשא" וכתב: וכי לא בעי למעבד מצווה?" אין דבריו מוכרחים, דאכ"ל דהיה רוצה - אלא דלא רצה להטריח ב"ב או רצה להורות ההבדל בין זה ללילה ראשון, או שמא מצווה אחרת עדיפה על זו, נזדמנה לו.
  - 10ב. וכתב לשטת החולקים על חזקוני דיש צורך במקראות להשמיענו שהיא רשות דאל"ה הו"א דעובר על 'בל-תוסיף' וע"כ צריך מעוט מיוחד גם על הלילות (דלא עבר בב"ת) משום דדמיין טפי ללילה ראשון.

שיטת הגר"א

בספר 'מעשה רב' (... בו מדובר ... מעשה ידי הגר"א ...) סימן קפ"ה, כתוב: שבעת ימים תאכל מצות - כל שבעה מצווה. ואיני קורא לה רשות אלא לגבי לילה ראשונה שהיא חובה, ומצווה לגבי חובה 'רשות' קרי ליה. אעפ"כ מצווה מדאורייתא היא ... והיה מחבב מאד ממכ"ז. וביו"ט אחרון¹¹ "היה אוכל סעודה שלישית (אע"פ שלא היה אוכל שלש סעודות בשאר ימים טובים) מפני חביבות ממכ"ז שזמנו הולך לו. ובמוצאי יו"ט¹² היה משתדל לטעום חמץ ... והיה נמנע לאכול לאחר הפסח¹³ מצה שיוצאין בה י"ח בפסח. וכל זה¹⁴ להיכרא לעשיית המצווה שאין עושיין אותה להנאה אלא מפני גזרת הבורא יתעלה שמו.

ממעשה-רב זה למדנו: (א) הגדרתה היא "מצווה מדאורייתא". (ב) אינה בדרגת חובה של לילה ראשון. (ג) צדקת דרכו של הגר"א הביאתו לאכול סעודה שלישית ביו"ט אחרון של פסח.

ועפי"ז נוכל להביין דברי "מעשה רב" בסימן שאח"ז¹⁵: המצות שלכל ימי הפסח יהיו מחטים משומרות משעת קצירה ... וכבר התפלא על מנהג זה "דמשק אליעזר"¹⁶ והלא גמרא ערוכה היא דאוכלים בצקות של נכריס? ומסקנתך דאף דבז' ימים אין מחויב לאכול מצה מ"מ אם אוכל - מקדים מצוות-עשה, רק דהוי מצוות-עשה של רשות ... וא"כ מה שאמרו אוכל אדם בצקות של נכרים היינו באין אסור בדבר, אבל לקדים המצוות-עשה של מצה בעינן שמור כמו בליל א'. עכ"ל.¹⁶

ונראה לפי"ז להביין דברי מעשה-רב לקמץ¹⁷: והוא ז"ל היה אופה המצות שאוכלין בלילה הראשון עם שאר המצות כאחד ... רק היה בורר המובחרים שבהם למצוות לילה ראשון.

11. כ"ב בניסן.

12. אור לכ"ג בניסן.

13. מאור לכ"ג בניסן ואילך.

14. אכילת חמץ לאחר הפסח. המנעות ממצה לאחר הפסח וסעודה שלישית ביו"ט.

15. קפ"ו.

16. לאור"ח תנ"ג ס"ק י"ד.

16א. ועיין חיי-אדם בלל, קכ"ח סימן ל'.

17. סימן קפ"ח.

למוד הלכה מן המקרא

הנה כבר ראינו לעיל, שהחזקוני והגר"א וחת"ס מדגישים שהלכה היא "כפשטיה דקרא" שהרי אמרו חז"ל "איך מקרא יוצא מידי פשוטו", ועיין בערך זה באינציקלופדיה תלמודית. וכתבו שם: "איך הדרשה שוללת את פשוטו של הכתוב" ועוד שם: "במקום שמסתבר מצד הלשון שהמקרא הוא לא כפשוטו - הדרשה מוציאתו מפשוטו" וכללו של דבר: "לא אמרו איך מקרא אלא כפשוטו, אבל יש לנו מדרשו עם פשוטו ואינו יוצא מידי כל אחד מהם אבל יסבול הכתוב את הכל ויהיו שניהם אמת".

לאור זה, נוכל להגדיר שיטת לימוד דרשות חז"ל ממקרא: פשט המקרא ישאר תמיד ונקיים המצווה ע"פ הפשט, ובאם יש דרשה מסוג הדרשות "העוקרות" פשוטו של מקרא, הרי אז בא מקרא זה ללמדנו שתי הלכות האחת לפי פשוטו, והאחרת לפי מדרשו.

אמנם ברור שיש דרשות שלא באו כלל לעקור את הפשט אלא אדרבא באו להסבירו ולהעמיק בו. וגדולה מזו כתב מלבי"ם בהקדמת פרושו לס' ויקרא: "... דברי רבותינו בקבלתם ע"פ יסודי הלשון וע"פ חוקי המליצה וההגיון ... אשר רובם נסתרו מעין כל חכמי לבב הבאים אחריהם ... כי הדרש הוא הפשט הפשוט המוכרח והמטבע בעומק הלשון וביסודי השפה העברית".

אם-כך, ההלכה שיש מצוות מצה כל ז' היא מסוג ההלכות היוצאות במישרין מפשוטו של מקרא ולא מסוג ההלכות היוצאות מן המדרש, לא ממדרש המעמיק בפשט ובדאי לא ממדרש העוקרו, אלא מפשוטו ממש וזיל, קרי בי רב הוא. הבה ונתבונן במקורות הלכה זו וננוכח.

באור מקור ההלכה בבלי פסחים ק"כ

אמר רבא: מצה בזה"ז - דאורייתא, מרור - דרבנן (ופריך דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו משמע דרק עם ק"פ מצה דאורייתא, ומשני =) מצה - מיהדר הדר ביה קרא "בערב תאכלו מצות" | הדר ביה קרא: פ': . היות ומתחלת הפרשה אפשר היה לדייק שמצוות מצה קיימת רק בצמידות לק"פ. וע"כ בסוף הפרשה כביכול חזרה בה התורה ושללה דיוק זה וכתבה: תאכלו מצות, ללא צמידות לק"פ, והיות ורק מפסוק ט"ז החלה התורה לעסוק בהלכות שבעת ימי חג המצות (לאחר שסיימה הלכות ק"פ) - פשטיה דקרא של פסוק י"ח הוא לפי פיסוקו: "בראשון בארבעה-עשר יום לחודש בערב, תאכלו מצות, עד יום האחד ועשרים לחודש בערב" נמצא שהוכחת רבא היא מ"תאכלו מצות" ולא מ"בערב". | ורבא לא עסק כלל בעניין החובה של ליל ט"ו. תניא כוותיה דרבא: ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת מה שביעי רשות אף ששת

ימים רשות | ופרשה הגמרא: מאי טעמא? הוי דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל, לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא | יכול אף לילה ראשון רשות ת"ל על מצות ומרורים לאכלוהו... בזמן שאיך ביהמ"ק קיים מנייך? ת"ל בערב תאכלו מצות | ברייתא זו טוברת שפסוקי דבריים ט"ז עוסקים רק בזמן המקדש, וזה, מפני שהפסוק הקודם לנדון אמר "ופנית בבקר (מבית הבחירה) והלכת לאהליך" ושם נותרו לך עוד ששה ימים לאכול מצה ללא קרבן, ולעיל מינה כתיב: שבעת ימים תאכל עליו (= על ק"פ) מצות" ש"מ דהפרשה בדבריים עוסקת רק בזמן המקדש וסוף הפרשה אף בלי קרבן. | אמנם סוף הפרשה דשמות, לדעת רבא והברייתא דיליה, עוסקים באין מקדש. ולדעת רב אחא בר יעקב החולק על רבא וסובר שמצה בזה"ז דרבנן, אף סוף הפרשה דשמות עוסקת ביש מקדש. וע"כ הברייתא שהובאה לסייע לרבא מוכיחה את דבריו רק מהסיפא שלה ("בזמן שאיך ביהמ"ק קיים מנייך").

נמצא סדר הלמוד מן המקראות לפי ההלכה כך הוא:

- א. "על מצות ומרורים לאכלוהו" - מצות מצה עם ק"פ בליל ע"ו.
- ב. "שבעת ימים תאכל עליו מצות" - מצות מצה בגלל וכהמשך לקרבן - כל ז'.
- ג. "ששת ימים תאכל מצות" אם עקרת מביהב"ח - מצות מצה - רשות החל מט"ז.
- ד. "תאכלו מצות" - מצות מצה גם כשאיך מקדש.
- ה. "בערב (תאכלו מצות)" - חובת מצה גם כשאיך מקדש בליל ט"ו.

נוכחנו, א"כ, שפשט המקראות מדבר על ממכ"ז וכך הבינתם הגמרא. ורבא הנחלק על רב אחא בר יעקב מוכיח שגם בזה"ז - דאורייתא מסברתו שכל הפסוק הנ"ל עוסק בזה"ז ופשוטו שיש לאכול מצות מי"ד בערב עד כ"א. ורב אחא בר יעקב ס"ל שאיך הפסוק עוסק בזה"ז (והלכה כרבא משום דתניא כוותיה) ולרבא, דרך אגב, למדנו ממדרש הכתוב (ולא מפשוטו) שיש הבדל דרגות במצה בזה"ז: בליל ט"ו חובה, ובשאר ימי חג המצות - מצווה שאינה חובה אלא רשות.¹⁸

ואף מהשמוש שעושה הגמרא במידה השמינית ט"ג המדות שהתורה

18. לבאור המושג "רשות" כבר הזכרנו דברי מעשה-רב ד"מצווה לגבי חובה - רשות קרי ליה". ומקורותיו הם: (א) חולין ק"ה ותוס' ד"ה מיום (ב) תוס' לברכות כה: ד"ה טעה וכ"ז: ד"ה הלכה. (ג) שבת כה: ותוס' ד"ה חובה. (ד) סוטה מ"ד: (ה) תוס' ליומא פ"ז: ד"ה והאמר. (ו) רש"י לסוכה כז. ד"ה מכאן, וז"ל: "אכילת מצה אינו חובה אלא אם באת לאכול, תהא אכילתך מצה ולא חמץ".

נדרשת בהם, מוכיחה כהגר"א: נתון לנו "כלל" = שבעת ימים
תאכל עליו מצות" ונתון לנו "יוצא מן הכלל" = שביעי רשות
והמידה מלמדתנו שהיוצא מן הכלל מלמד על הכלל. ואם נאמר
שאיך שום מצוה כל ז' נמצא שהיוצא מן הכלל לא למד על
הכלל אלא ביטלו ועקרו לגמרי, ולישתוק קרא משבעת ימים
ומששת ימים וליכתוב בערב תאכלו מצות ודיירו והיינו
יודעים שבבלי ט"ו חובה ותו לא. אלא ע"כ י"ל דהיות
ומפשטיה דקרא אפשר היה להביך שכל ז' חובה ע"כ בא היוצא
מן הכלל וגילה שאפשר למעט במקצת משמעות המקרא ולהעמידו
על מצווה גרידא שאינה חובה.

ראיות נוספות מדחז"ל

הנה מפשטות לשון חז"ל בכמה מקומות¹⁹ משמע שיש ממכ"ז
ונדון באחדים מהם.

א. בבלי פסחים כ"ח: ר' שמעון בבריתא שם ס"ל דחמץ משש
עד שתחשך אינו עובר עליו מדאורייתא. ושאל על עצמו: "א"כ
למה נאמר לא תאכל עליו חמץ (והשיב =) בשעה שישנו בקום
אכול מצה ישנו בבל תאכל חמץ, ובשעה שאינו בקום אכול מצה
אינו בבל תאכל חמץ.²⁰ ואף ר' יהודה דס"ל דמשש עובר עליו
לומד מהיקש אסור חמץ לאכילת מצה "לקבעו חובה אפילו
בזה"ז". ופרש"י: לקבוע אכילת מצה חובה²¹ לדורות כל זמן
שהוא מוזהר על החמץ.

ב. ירושלמי פסחים פרק א' הלכה ד'. "ר' יהודה אית ליה
"עשה" על אכילתו (של החמץ) שבעת ימים תאכל עליו מצות ולא
חמץ. כל לא תעשה שהוא בא מכח עשה - עשה". א"כ משמע
שמצוות עשה לאכול מצה כל ז' ומצוות עשה זו למד ר' יהודה
שאף האוכל חמץ בפסח עובר בעשה.

ג. בבלי פסחים ל"ח: הגמרא מוכיחה את דין המשנה שחלות-
תודה אי אפשר לצאת בהם י"ח מצה ותניא כדויתיה דרב יוסף
בבריתא: "... מצה הנאכלת לשבעה, יצאה זו שאינה נאכלת
אלא ליום ולילה". וברש"י: "... דבעינן שמור לשם מצה כל
ז'". כך פרשה ה"מנחת חנוך" במצוה י' (עמ' 41).

---

19. עיין "תורה שלמה" לרב כשר שמות כרך י"א במלואים אות
כ"ז ובתושבע"פ שלו אותיות: רצ"ו, רצ"ח, רצ"ט, שס"א,
שס"ח.

20. ועיין בפני-יהושע בפרוש שני שלו שרצה לחדש דלר"ש
הנ"ל חובה גמורה היא לאכול מצה כל ז' כפשטות לשון
ר"ש וכפשטות לשון המקרא, ומ"ש בפסחים ק"כ ד"רשות"
י"ל דר"ש דריש מששת ימים דרשה אחרת כגון זו של ר'
ישמעאל (הובאה ברש"י לדבריים). וע"ע "כתב וקבלה"
לדבריים ט"ז: ח'.

21. ולפנ"י דלעיל ר"ש ור"י מודים שמצה כל ז' - חובה.
ופליגי אברייתא דפסחים ק"כ.

ד. ירושלמי פסחים פ"ט ה"ג: "... וכשהוא אומר (לענין פסח שני) ככל חוקת הפסח יעשו אותו, יכול שאני מרבה לבעור חמץ ולאכילת מצה כל ז' (כחוקת פסח ראשון - פני-משה) ת"ל על מצות ומרורים יאכלוהו - איך לך דבר חוץ מגופו מעכו (לפ"ש) אלא מצות ומרורים בלבד" הרי להדיא ששתי מצוות הן: 1. מצות ומרורים הנאכלים עם הקרבן בליל ט"ו בניסן ובאייר. 2. ממכ"ז הנוהגת בפסח ראשון ולא בשני.

ה. רש"י לבמדבר ט' ג' (לגרסתנו ברש"י) כתב: וככל משפטיו אלו מצוות שעל גופו וממקום אחר כגון שבעת ימים למצה ולבעור חמץ. ובסוגריים שבפרש"י כתוב: שחוץ לגופו - מצה ובעור חמץ. ורמב"ן שם גרס ברש"י: לשבעת ימים, למצה ולבעור חמץ. והנה לגרסתנו מפורש שיש ממכ"ז אבל לשתי הנוסחאות האחרות לכאורה אין הוכחה. אמנם מקורו של רש"י בספרי כאן בנוסחת מלבי"ם לספרי כתוב: שעל גופו - למצה שבעה, ולבעור חמץ. ופירשה מלבי"ם: דברים שעל גופו - אכילת מצה ומרור. ומן מילת "כל" מרבה אף דברים שלא על גופו מצה שבעה ובעור חמץ". וא"כ שתי מצוות הן כהוכחה מירושלמי פ"ט. ואף רמב"ן בתקני פרש"י גורס בספרי כמלבי"ם. בנוסחת הספרי שב"עמק הנציב" מופיעה הנוסחה לשבעה, ולמצה ולבעור-חמץ". אבל בגירסת הגר"א שהצמידו המו"ל לנוסחא הנ"ל כתוב: "למצה שבעה, ולבעור חמץ" הנצי"ב בבואו להסביר את גרסתו שבספרי מציע לפרש: לשבעה - מצוות יו"ט. למצה - על מצות ומרורים יאכלוהו, אבל להלך כתב: "... מיהו בירוש' ... משמע דשייך לומר על אכילת מצה כל ז', וכלשון הפסוק שבעת ימים תאכלו מצות א"כ יש לפרש הכי (את לשון הספרי) דתני ומפרש, מהו לשבעה? למצה ולבעור חמץ" א"כ אף לנוסחת רמב"ן-נצי"ב יש ראייה דממכ"ז.

ו. בתוספתא פסחים פרק ח' סוף הלכה ג': מנה את הדברים שבין פסח ראשון לשני, וכך היא שנויה: "הראשון נוהג כל ז' והשני - יום אחד" ופרש המנחת-בכורים במקום: "נוהג - מצוות מצה כל ז' עם הפסח שקרב בראשון" ועיין ב"תוספתא כפשוטה" עמוד 624 סעיף 28 שהביא עוד רבים שפרשו כך את התוספתא.

שיטת השו"ע

בלשון הפוסקים הגדולים אין הוכחה מכרעת לקביעת ממכ"ז באשר העתיקו לשון הבריתא בפסחים קכ. ולא פרשו לנו יותר. וז"ל שו"ע או"ח תע"ה ז': "איך חובת אכילת מצה אלא בלילה הראשון בלבד". ובדברי רבותנו הראשונים אין התייחסות ישירה לשאלה זו אלא שיש מקום לדייק מדבריהם לכאן או לכאן וכבר סכם הדבר הראשל"צ הרב עובדיה יוסף בספרו "יחווה דעת" חלק ראשון ס' כ"ב, ובספרו "חזון עובדיה" ח"א ס' ל"ב ובספרו "יביע אומר".

שיטת רמ"א

הרמ"א לשו"ע שם העיר: "ומ"מ חייב לאכול בכל יום (מז' הימים) פת (מדין שמחת הרגל) אלא שיוצא במצה עשירה". מפשטות לשון הרמ"א משמע שהבא לצאת י"ח בלבד, יוצא במצה עשירה אבל המהדר בשמחת הרגל אוכל לכתחילה מצה הכשרה לליל ט"ו. וה"חק יעקב" ס"ק כ"ד הביא בשם כלבו דאין לברך על ממכ"ז דהיא "רשות" ומדמה לאוכל בהמה טהורה שאכילתו לצורך גופו בלבד ולא משום מצווה וע"כ לא יברך על המנעותו מאכילת טמא. וה"ה לממכ"ז דלא יברך בשל המנעותו מחמץ. משמע מכלבו ומ"חק יעקב" שהביאו לכאן שלדעת שו"ע ורמ"א ממכ"ז הוא צורך גופו גרידא ואינה מצוה. אמנם המשנה-ברורה כאן לאחר פרשו השו"ע והרמ"א כתב: "ובשם הגר"א כתבו שעכ"פ מצוה איכא לאכול מצה כל ז', אלא שאינו חובה". ומדכתב המשנ"ב "עכ"פ" משמע דס"ל דהפוסקים דברו רק לעניין החיוב ולא עסקו כלל בשאלה האם היא מצוות-רשות.

וברמ"א או"ח תנ"ה ס"א כתב, וז"ל: "אין לשפור מיס שלנו מכח מת או תקופה הנופלת". מוצא הלכה זו מדברי המרדכי סוף פרק כל-שעה ס' תקצ"ג (הובאו דבריו בב"י ס"ס תנ"ה) וז"ל: "אין לשפור מיס שלנו בשביל המת דליל שמורים הוא לה' (כוונתו דמשומר מן המזיקין). וכך הייתי אומר בשאר לילות של פסח דשומר פתאים ה' וחלילה שיארע דבר תקלה במצוות ה'". משגרת לשונו של המרדכי משמע דגם בשאר לילות יש מצוות-מצה המגינה מתקלות ומרעות. וכך גם הביין הט"ז (ס"ק ג) במרדכי אלא שהוסיף על דבריו שיש הבדל דרגות בין מצה דליל ט"ו לבין מצה דז'. א"כ מובן דלמרדכי לרמ"א ולט"ז יש ממכ"ז.

שיטת ה"מגן-אברהם"

בהלכות סוכה ס"ס תרל"ט הביא דברי מהרי"ל דאין לברך על ממכ"ז משום "שאיין מצווה באכילתו רק שאין אוכל חמץ" משמע לכאורה דאין כל מצווה בדבר. אבל מדהעתיק למהרי"ל בהל' סוכה ולא בהלכות פסח - אין להסיק מכך דבר. וחת"ס לשו"ע שם הסביר דבסוכה משמע מלשון המקרא דישי חיוב לשבת בסוכה כל ז' - ומגז"ש דחג המצות ילפינן דגם חיוב אכילה בסוכה איכא בליל ט"ו, וה"ה לפסח. דמלשון המקרא משמע דישי חיוב לממכ"ז אלא דמדרשת הפסוק "ששת ימים" למדנו דממכ"ז - רשות. יוצא שדברי מג"א נאמרו רק לשלול חובת ברכה אבל יש להניח שגם הוא יסביר השו"ע כחת"ס - דמצווה.

והנה באו"ח ס' ל"א כתב מרן שו"ע דאיך להניח תפילין בחוה"מ משום שאף הם נקראים אות. והעיר עליו המג"א (ס"ק ג') "פסח במצה סוכות בסוכה" אבל מרן עצמו ב"בית יוסף" הסביר את האות שפסח אסור בחמץ. ואצל רבותנו הראשונים מצאנו 5 הסברים לאות שבחוה"מ: 1. אסור במלאכה מדאורייתא. 2. פסח במצה סוכות בסוכה. 3. פסח באסור חמץ וסוכות בסוכה. 4. עצם קדושת ימי המועד. 5. זכר ליצא"מ (עייך בסכומו של ערוך השולחן מאמר מוסגר בס"ס ל"א הנ"ל) ומזה שבחר המג"א את ההסבר השני דווקא ("פסח במצה") יש להוכיח בברור שדעתו היא שבחוה"מ פ' יש מצוות מצה. וכ"כ הסבר זה באורי הגר"א שם בהתאם לשטתו במעשה-רב. וזו אחת מראיותיו שם. וכך העתיק המשנה-ברורה את לשון המג"א כאן משמע דאף הוא פוסק כמג"א דיש מצוות מצה כל שבעת ימי חג המצות.

היש חיוב ברכה על ממכ"ז

הנה כבר הרעיש עולמות הרב בעל "שדה-חמד" (אספת דינים, מערכת חמץ ומצה סימן י"ד ס"ק י') ומחה נמרצות באותם אנשים אשר נהגו בזמנו ומקומו לברך אקב"ו על אכילת מצה, כל ז'. ואכך מנהג תמוה הוא זה מאחר שכבר הורו בו הזקנים הראשונים שאיך לברך. ובראשם רבנו זרחיה הלוי (בעל-המאור סוף מסכת פסחים) ששאל: "מה טעם איך אנו מברכים עליה כל ז' כמו שמברכים על הסוכה כל ז' דהא גמרינן מהדדי שהלילה הראשון חובה מכאן ואילך רשות ביך במצה ביך בסוכה כדאיתא בפרק הייטשן? ויש להשיב: לפי שאדם יכול בשאר ימים לעמוד בלא אכילת מצה ויהא ניזון... במיני פרות מה שאיך כן בסוכה שאיך יכול לעמוד בלא שינה ג' ימים והוא חיוב לישון בסוכה ולטייל בה..." משמע מדבריו שהיא מצוות-רשות שאפשר שלא לקיימה, והיא הנותנת שאיך לברך על מצווה שכזו.

ועייך עוד בספר העטור חלק עשרת-הדברות הל' מצה ומרור וב"ארחות חיים" הלכות ליל פסח ס' כ"ט, וסכום דעת הראשונים בזה ב"יד אפריים" לשו"ע סוף סימן תרל"ט.

אבל הנצי"ב מו"ל וז' ין ב"משיב דבר" חלק ב' ס' ע"ז העיר: "מסופקני אם יש בזה משום ברכה לבטלה, כמו שכתבתי ב"העמק-שאלה" ס' ס"ז אות ג'. וכוונתו לחדושו שם שאף במקום שנפסק שאיך לברך - עכ"פ מי שברך - ברכתו ברכה היא (ולא לבטלה) וכלשונו שם בסוף דבריו: "... רשאי לברך כשמחייב את עצמו באיזו מצווה שנוהג בה".

אמנם הלכה למעשה היות וב"משיב-דבר" כתב כמסתפק, איך ספקו של הנצי"ב מוציא מו"דאם של פוסקים ראשונים ואחרונים וע"כ סכם הגרי"ע (יחווה-דעת חלק ראשון ס' כ"ב) דאיך לברך. וב"חזון עובדיה" שלו חלק א' ס' ל"ב הוכיח דאיך לברך משום דהיא "מצווה דאפשר למיעקרא" וכלשון הש"ס כתובות ט- לגבי

המצווה המוטלת על האונס לכנוס: "אי אמרה (הנערה) לא בעינא מי אינא לעשה כלל" שמענו דמצווה שאפשר להמנע מקיומה, הרי בשעה שנמנע מקיומה - המצווה אינה קיימת. וע"כ הורה למעשה שאיך לברך על ממכ"ז.

סכום ההלכה

לעיל הוכחנו משגרת לשון חז"ל בכמה מקומות שפשוט אצלם שיש ממכ"ז ויש מהם האומרים שחובה לאכול מצה כל ז'. אמנם בפוסקים הראשונים לא מצאנו התייחסות ישירה לשאלה, וע"כ יש מן האחרונים הרוצים לדייק מדברי הראשונים דאיך כלל ממכ"ז. אמנם לעומתם עומדים הדברים הברורים ומנומקים של החת"ס והגר"א הקובעים שיש ממכ"ז. וכך כתב הרמב"ם במורה-נבוכים חלק ג' פרק מ"ג: "אכילת מצה - אלו היה יום אחד לא היינו מרגישים בו... כי הרבה פעמים יאכל האדם מן המאכלים שני ימים או שלשה... ויתפרסם בהתמיד אכילתו היקף שלם" (היקף שלם ר"ל "היקף השבעה" כדכתב לעיל).

ויותר מזה חדש הרב גרבוז בספרו "מכילתא - הר אפריים" (ירושלים תשי"ד) דבממכ"ז יוצאים אף במצה עשירה וראייתו מפסחים ל"ו. "דאמר ליה ר' יהושוע לבריה: יומא קמא לא תלושו לי בדובשא, מכאן ואילך לושו לי בדובשא" וכך הדבר בקרבנות המנחה שהמצווה בהם לכתחילה להיות נילושות בשמן ואעפ"כ קוראת אותם התורה בשם 'מצה'. אמנם בליל ט"ו המצווה במצה שתהיה "לחם-עוני" ומכח חדוש זה הסביר את דברי מהר"ל מפראג בגבורות ה' פרק מ"ח (עיקרי דבריו הובאו במג"א לאו"ח תע"ה ס"ק ה') דס"ל דאיך לאכול מצה עשירה בערב-פסח מן המנחה ולמעלה, וכתב: "היכא דאיך לו (באונס, לחם-עוני) רק מצה עשירה ולא יוכל לקיים מצוות לחם-עוני - למה לא יקיים מצוות-מצה לכל הפחות?" ופרש הרב גרבוז דבליל ט"ו שני חלקי מצווה יש: 1. לחם-עוני. 2. מצה עשירה הנוהגת כל ז'. ולפי"ז הורה מהר"ל דהאנוס ואיך לו לחם-עוני בליל ט"ו, יקיים לכל הפחות מצוות מצה (אפילו עשירה) ועיין שנית ברמ"א ובמג"א לשו"ע או"ח תע"ה ס"ז, ובשו"ת אבני-נזר לאו"ח ס' שע"ז, וב"תורה-תמימה" לדברים פרק ט"ז ס"ק ל"ב. ובאמת חדושו של הרב גרבוז מפורש בדברי רבנו חננאל, דבמסכת סוכה כ"ז כנה את ממכ"ז "רשות דמצווה" ובפסחים מ"ג: בחב: "נשים חייבות באכילת חמץ ומוזהרות באכילת מצה בפסח". ובר"ה. כ': כתב "אכל מצה בליל ט"ו קודם חצות - נחשב לו יום שלם שנאמר: שבעת ימים מצות תאכלו. ובפסחים ל"ו: כתב: "... לא מעטה התורה (בכתבה לחם עוני) אלא מצה עשירה כגון חלוט ואשישה, והני מילי בלילה ראשון" ר"ל, שהמעוט מלחם-עוני הוא רק במצוות ליל ט"ו אבל בממכ"ז יוצא אף במצה עשירה.

המקרא כפשוטו

המלבי"ם ספר 13 פעם בתורה שבהם נאמר בסגנון זה או אחר ששבעת ימים מצות תאכלו. ואין צורך לתמוך המקראות בראיות שאכן זהו רצון השי"ת שתהא המצה נאכלת כל שבעה. ואין לך ראייה גדולה מזו שהכתוב קראו לחג זה "חג המצות". ואם נניח שאין כל מצווה במצה כל ז', איך אפשר לקרוא שם לחג על-שם מצווה הנוהגת רק בלילה הראשון מתוך שבעת ימיו ולילותיו?

והנה בט"ז לאו"ח ריש ס' תרס"ח כתב, וזה לשונו: " ... חג המצות כל ז' ימים, והלא אין חיוב אכילת מצה אלא בלילה ראשון ובשאר ימים אין חיוב אלא מניעת חמץ ולמה יקראו כל הימים חג המצות והיה לקרותם חג אסור חמץ אלא דהכל נגרר אחר לילה ראשון ובשבילה באו שאר הימים". בדבריו אלה רצה להדגים את הזכרת "חג" בשמיני-עצרת, מפני שלדעת ט"ז שמ"ע הוא המשך מסויים של חג הסוכות. אולם אין דברי ט"ז מוכחים ומוכרחים מכמה סבות: א. ראשונים ואחרונים לא נזקקו לראייה מחג המצות כדי להסביר מדוע שמיני-עצרת נקרא חג. ב. הוא עצמו הוכיח ששמיני-עצרת נקרא בדברי חז"ל 'חג' אע"פ שחלוק הוא מסוכות לעניין פז"ר קש"ב. ג. אפילו אם נניח שאכן שמיני-עצרת נקרא חג מפני שהאחד נגרר אחר השבעה (7 ימי סוכות) הכיצד תאמר ששבעה (7 ימי חג המצות) יגררו אחר האחד (ליל ט"ו).

אמנם פשט בישראל השם "חג הפסח" לחג המצות וזאת אפשר להסביר מכמה סבות: (א) הקרבן הנקרא 'פסח' נשחט בי"ד ונאכל בט"ו. א"כ תקופת קיום מצוותו מתמשכת על פני תקופה ארוכה יותר מאשר מצת ליל ט"ו. (ב) בליל ט"ו קרבן הפסח הוא העיקרי ומתלווים אליו המצה והמרור. (ג) יום י"ד נקרא בתורה 'פסח' ולא רק הקרבן. (ד) קרבן הפסח מתמשך על כל שבעת הימים שנאמר: "לא תאכל עליו (על הקרבן) חמץ שבעת-ימים תאכל עליו מצות".

את עניין זה של שמות החג הסביר כהלכה רבי צדוק הכהן (פרי צדיק לס' ויקרא, עניני פסח אות ט"ז) וזה לשונו: " ... כל קדושת החג (המצות) בא מלילה זו (ליל ט"ו) שכן בלשון חכמים נקרא "חג הפסח" ומצוות הקרבת הפסח בי"ד בין הערביים ואכילתו בליל ט"ו? אלא כל קדושת החג בא מקרבן הפסח. ... וכתוב לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות, היינו קרבן-פסח שממנו בא החיוב לאכילת מצה ואסור חמץ כל שבעה. וכך בלשון התורה נקרא חג "המצות" שעיקר מצוות מצה בליל ט"ו, ומ"מ נקרא כל החג "חג המצות" מפני שקדושת החג עיקרו מלילה ראשון. ... אמנם יש מצווה באכילת מצה כל שבעה. ... שנזכר בתורה שבעת ימים תאכל מצות. ... שיש בו מצווה כל ז' ... ועיקרו בא מלילה ראשון. ... ומזה נסתעף לכל ז' למצווה לאכילת מצה. ... משום כך נקרא כל החג "חג המצות". ע"כ.

ולפי דברי רבי צדוק יובנו דברי ט"ז: אך "איך חיוב אכילת מצה כל ז' כדבריו אבל מצוה יש. והמצווה של ממכ"ז נמשך מעיקר המצווה שהיא בליל ט"ו וכלשון הט"ז עצמו "ובשבילה (ליל ט"ו) באו שאר הימים" ולפי"ז מובנת ראיותו ממצה לשמיני עצרת. ולפי"ז אף הט"ז סובר שיש ממכ"ז וכמו שהוכחנו לעיל מדבריו בסימן תנ"ה ס"ק ג'.

והנה רב מפרשי המקרא הבינו שיש מצווה במכ"ז. הראשון שבהם הוא ראב"ע לשמות י"ב-ט"ו (ובעוד מקומות, ועייך במפרשיו), ר' יוסף בכור-שור שם, רמב"ן דברים ט"ז: ח', מהרי אברבנאל בהרצאתו לשמות י"ב ולדברים ט"ז. הכתב והקבלה לדברים ט"ז: ח', רד"צ הופמן שם, העמק-דבר שם, וכך משמע מ"תורה-תמימה" לשמות י"ב ס"ק קס"ח.

התאמה בין מקרא כפשוטו להלכה

הנה בדחז"ל ראינו שמתהלכות שתי דעות: האחת - שחובה יש במצה כל ז', והשניה - שממכ"ז היא מצווה דרשות. אמנם פשוט שהדעה המתקבלת להלכה ע"י התלמוד עצמו והפוסקים היא שהיא מצוות רשות ולא חובה וכפסק השו"ע. ומאידך פשוטו של מקרא מראה שהוא חובה כדברי ראב"ע הנ"ל שלא נשא פנים לחז"ל בבאור הפשט, כדרך שעשו שאר הפרשנים הנ"ל.

אמנם צריך להבהיר שדעת ההלכה ודרשתה במקראות הנ"ל אינה מסוג הדרשות העוקרות פשוטו של מקרא, אלא באור הדברים כך הוא: -

הפשט הגלוי והשטחי של פסוק כגון "שבעת ימים מצות תאכלו" יכול לסבול שלש אפשרויות: (א) חובה. (ב) מצווה דרשות. (ג) הגדת העתיד שכך ייתרחש שיאכלו מצות (מפני אסור חמץ) ולא בא הכתוב לצוות כלל. אמנם הפשט המדייק סובר שבסגנון המקראות אין הבדל בין מצה בליל ט"ו למצה כל ז' וע"כ כשם שבליל ט"ו פשוט הוא שחובה, מסתבר שאותה כוונה יש לתלות בפסוק המדבר על ממכ"ז. ולכך כיוון שראיית הפשט המדייק אינה ממקרא מפורש אלא מדלא חלק הכתוב - הרי יכולה ההלכה לומר לפשט: מודה אתה שאין המקרא כפשוטו מוכיח שחובה, אלא רק מסתבר כך, א"כ תבוא המסורת ההלכתית הרמז ומדרש הכתובים וייגלו את הסתום ויכריעו את הספק שלא הותר באופן מלא אלא ע"י שנפרש ע"פ הפשט כאפשרות ב' דהיינו "רשות".

דעת (יפל"ל) "יפה ללב"

לאור הנ"ל יש להבין דברי ר' יצחק בן רבי חיים פלאז'י בספרו "יפה ללב" חלק ב' ס' תע"ו ס"ק ז'. תוכן דבריו הוא שהוכיח מרמזיו של רבנו יעקב בעל הטורים על התורה שחובת מצה היא בליל ט"ו וביום ט"ו. והעתיק דברי הכלבו שכתב: "כתבו הקדמונים לאכול כזית מצה באחרונה ביום | כמו בלילה | ואין טועמים עוד כל היום שום דבר | כמו בלילה |". וכתב יפל"ל שהטעם למנהג זה הוא כדברי ספר "מנחת אליהו" שכתב: "כדי שיהיה טעם מצה בפה ויזכור יציאת מצרים ביום כמו בלילה" (אמנם הביא יפל"ל דברי רמ"א בדרכי-משה סימן תע"ז ס"ק א' שלא המליץ לנהוג במנהג זה ושע"כ השמיטו הרמ"א בשו"ע שלו). ואח"כ העתיק לשון ראב"ע הנ"ל וכתב עליו: "ודבריו (של ראב"ע שממכ"ז היא חובה) הם הפך דברי השו"ע (שפסק רשות). ... אכן לפי מגן-אברהם לאו"ח סימן ל"א ס"ק ג' שחול המועד פסח הוא אות במצה ... איכא חיוב אכילת מצה כל שבעת ימי הפסח כמו הנחת תפילין בחול, וגם לברך "על אכילת מצה" כל ז'. אמנם ... כל הפוסקים נתנו טעם למה אינו מברך כל שבעה על אכילת מצה" ע"כ.

המורם מדבריו הוא שאף בין פוסקי ההלכה (בע"ט, מג"א) קיימת הדעה שממכ"ז היא חובה כפי שהוכיח ראב"ע מפשט המקרא. א"כ הדעה שממכ"ז היא חובה כתובה במקרא ושנויה בחז"ל (פסחים כ"ח:) ומשולשת בפוסקים (מג"א או"ח ל"א, וסיעתו ומקורותיו). אכן הלכה למעשה היא כדעת מרן השו"ע והרמ"א אשר לאורם יסעו כל ישראל שממכ"ז היא רשות, ואף לדעת הפוסקים שהיא חובה פסק יפל"ל שאין לברך על חובה זו "אקב"ו על אכילת מצה". אמנם הוכחותיו של יפל"ל אינן חזקות דיין כדי לקבוע הלכה על-פיהם, ובפרט מה שכתב להוכיח ממג"א שמזה שנמק העדר תפילין בחוהמ"פ משום מצה שבו ש"מ שמצוות תפילין ומצוות מצה הם באותה דרגת חיוב - אין זה מוכרח. וברור שאין הגר"א מסכים עם סברא זו. שהרי גם הגר"א נמק העדר תפילין משום אות דמצה ואעפ"כ לא זז מפסק התלמוד והשו"ע דממכ"ז היא "רשות" ולא "חובה" כמדומה שגם היפל"ל לא התכוון לחובה גמורה ממש שהרי הסתייע במנהגים כדי להוכיח דעתו. ועכ"פ הדעה שממכ"ז היא חובה מוזכרת בחז"ל ובפוסקים.

והנה, בשו"ת "זכר יוסף" לרב יוסף זכריה שטערן סימן קע"ח בהתייחסו לפשטו של ראב"ע הנ"ל כתב, וזה לשונו: הורגלו הפשטנים לבאר המקרא גם בהיותו נגד הקבלה (ההלכה המקובלת) וברא"ם לפרשת משפטים כתב שהמפרשים כולם לא כוונו בפרוש התורה רק לפרש פרוש התורה, יהיה כהלכה או שלא כהלכה ... כי גם בפשוטו של מקרא לא עמדו הפשטנים על תכלית הכוונה" ע"כ. ולפי דרכנו למדנו שדברי ה"זכר יוסף" אין עניינם לכאן. והפשטן ראב"ע פירש כהלכה (מג"א) ועמד על תכלית הכוונה (יפל"ל, ופרי-צדיק).

סכום ומסקנות על דרכי-למוד

הנה כבר בררנו והוכחנו שיש מצוה לאכול מצה כל שבעת ימי חג המצות ודבר זה כתוב בתורה (13 פעם) ושנוי במשנה ונלמד בתלמודים ופורש במפרשים ראשונים ואחרונים ונפסק בפוסקים, וע"כ פלאית היא מאד עמדת כמה מן האחרונים המערערים על הלכה זו, וכדי להגדיל הפלא נסקור את עמדת רבנו הנצי"ב: ב"עמק הנצי"ב" לבמדבר ט': ג' (הובא לעיל) פרש את הספרי ע"פ ירושלמי "שיש מצוות מצה כל ז' וכלשון הפסוק שבעת ימים תאכלו מצות". וב"העמק שאלה" (הובא לעיל) הזכיר את דעת הגר"א במעשה-רב וצדד אף לברך על מצווה זו, והנה בפרושו לתורה - "העמק דבר" (לשמות כ"ג: ט"ו) כתב: "... תשמור שבעת ימים - איך הפרוש שיהא משומר לשם מצת מצווה, שהרי שבעת ימים - רשות ... שהרי איך מצווה כלל לאכול מצה (כל ז') |אלא הפרוש הוא| שמרו אותה מכל צד חמוץ. וזה הפרוש קאי על שבעת ימים גם-כך". א"כ ב"העמק דבר" כתב בצורה סתמית ומחלטת שאיך מצווה כלל בעוד שב"העמק שאלה" תפס עמדה קיצונית לצד השני וצדד אף לברך. ושוב כתב ב"העמק דבר" (דברים ט"ז: ג סוד"ה ועתה) "איך מקרא יוצא מידי פשוטו ... ועונים דברים הרבה ... גם על שבעת הימים שאוכלים דווקא מצה" וכך כתב שם (פסוק ח') עוד: "לפי הפשט מצווה דעצרת (ז' דפסח) לפני ה' להתבונן על תכלית אכילת מצה כל שבעה ... יום הראשון חובה לדבר בו הרבה מה שאיך כך בשאר הימים אינו אלא מצווה להתבונן בשביעי |על| תכלית אכילת מצה ... איך מקרא יוצא מידי פשוטו דכתיב שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני ...".

א"כ מהי הסבה למבוכה הגדולה הזאת בהלכה פשוטה ומפורסמת כל-כך? כיצד זה שלא עלתה בידי מורה הנבוכים (הובא לעיל) להורות לישראל את ההלכה במבוכה זו? כיצד זה נשמטו מעיניהם של האחרונים הנ"ל דברי רבנו חננאל מראשוני מפרשי התלמוד? מה גרם להם לדחות ראיותיו של החת"ס-סופר ומה הביאם לסתור מעשהו הרב של רבנו הגר"א?

ונראה שבגלותנו המרה התקיים בנו מקרא שכתוב: "מלכה ושריה בגויים - איך תורה", ובעוד שחז"ל בתלמוד דקדקו ללמוד את המקראות כפשטם וכמדרשם הרי בהתאריך הגלות הלך העסוק במקראות הלך וחסור, צא ולמד ממקור הלכה זו בפסחים ק"כ. וראה כמה מן המפרשים כתבו משהו לפרש לנו קטע זה ... נער יספרם. אבל, כפי שהוכחנו לעיל, ההבנה הפשוטה של הגמרא הנ"ל עם המקראות שבה היא שיש ממכ"ז, אלא שהאחרונים לא עסקו בה ולא שקלו וטרו בה וא"כ החכמה מאיך תמצא?

וכה הם דברי רבנו הרא"ה קוק (אורות התורה פרק א' סעיף ג'): "... צריכה ארץ-ישראל להיות בנויה וכל ישראל יושבים עליה ... אז חיה היא תורה שבע"פ ... ומתחברת לתורה שבכתב ... בגלות, נפרדו התאומים: נתעלתה תורה

שבכתב למרומי קדשה, וירדה תושבע"פ בעומק תחתית ... עד
אשר יפוח היום ... וישראל עושה חיל, יינטע על ארצו ...
אז תחל תושבע"פ לצמוח מעומק שרשה ... ואור תורה שבכתב
יזריח עליה קרני אורה מחדש ... ביום חבוש ד' את שבר
עמו ומחץ מכתו ירפא".

הלקח שעל תלמידי-חכמים בארץ-ישראל להפיק הוא שהגיע הזמן
ללמוד את המקראות של תורה כפשוטם, כעומק פשוטם, כמדרשם
וכעומק כוונתם ויחדיו יהיו תמים על ראשנו, ועכ"פ כשאנו
לומדים סוגיא מסוגיות התלמוד, לא נסתפק בברור ההלכה
המעשית, לא נסתפק רק באסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא אלא
נלמד הכל בתמימות ובשלמות מקרא ומשנה הלכה ואגדה מחשבה
וקבלה שהכל בלול בה והפך בה דכולי בה. ותפלתנו לאלקי
אבותינו נותן תורתנו שיזכנו לראות בהמשך צמיחת גאולתנו
בארצנו ובתורתנו. אכ"ר.